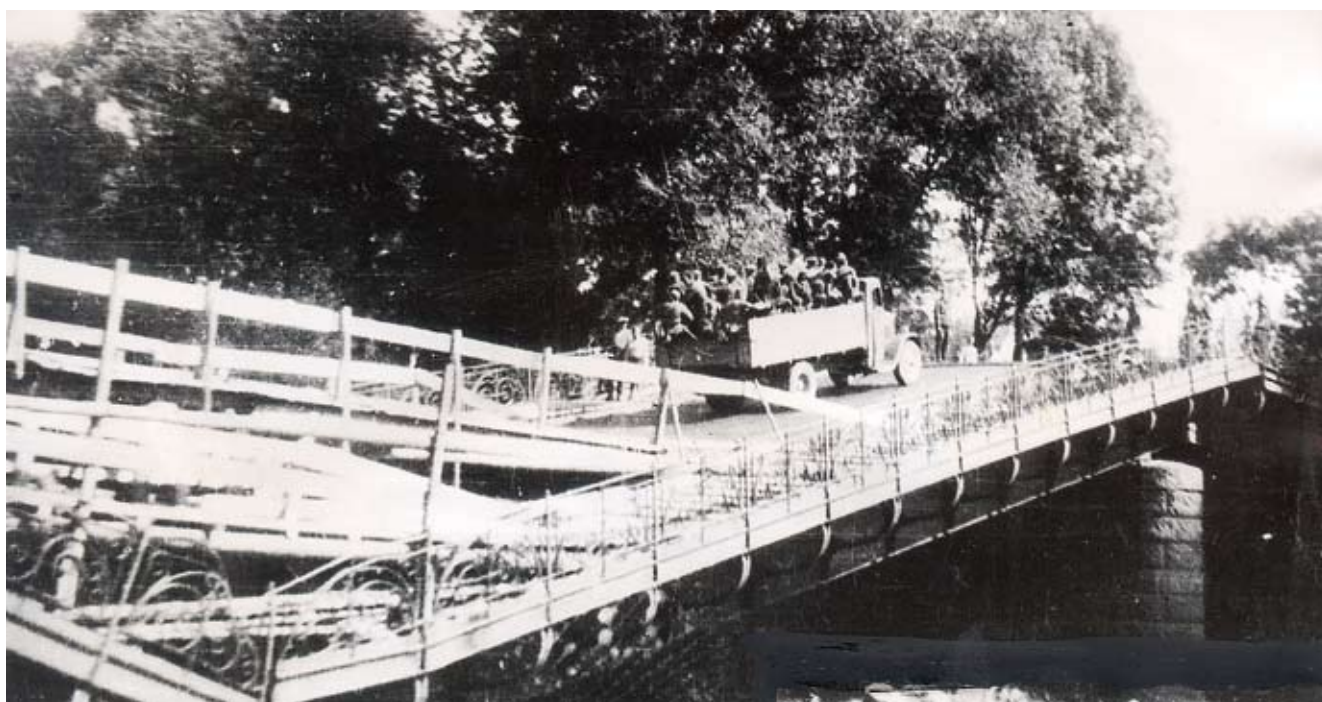

Německá okupace Těšínského Slezska

První výstřely i první oběti druhé světové války na území dnešní České republiky padly právě na zabraném Těšínsku, kde se spolu s ustupujícími jednotkami polské armády bránili zdrcující německé přesile příslušníci místních oddílů domobrany. K větším vojenským akcím však nedošlo, neboť vzhledem k charakteru zdejšího terénu polská armáda účinnou obranu ani neplánovala, takže Těšínsko bylo dobyto hned prvního dne války, 1. září 1939.

Porobené Polsko bylo rozděleno na tři zhruba stejně velké části - zatímco východní území obsadil prozatím Sovětský svaz (až do německého útoku na východ v červnu 1941), v centrální části země byl zřízen Generální gouvernement se sídlem v Krakově, jakási hospodářská „kolonie“ Německé říše, v níž bylo polské obyvatelstvo zbaveno všech národních práv i vlastního vedení a sloužilo Říši jen jako zásobárna levných pracovních sil. Třetí část země, od Pomoří na severu až po Slezsko na jihu, byla připojena přímo k Německé říši. Tak se dostalo do Říše i Těšínsko. České učebnice dějepisu podávaly až donedávna výklad o okupaci českých zemí především na příkladu Protektorátu Čechy a Morava a nevěšily si příliš situace v pohraničních oblastech, přiřazených k různým župám a provinciím Německé říše. Takové zkreslení postihlo rovněž oblast Ostravska, z níž však jen poměrně malá část patřila k protektorátu. Platily tam zákony v mnohém odlišné od těch protektorátních, což se promítalo i do postavení místního obyvatelstva, forem okupační politiky, podob perzekuce či projevů odporu proti okupantům. A zvláště výrazně se od poměrů v protektorátu, ale i od poměrů v Sudelech či v Generálním gouvernementu, odlišovala situace na okupovaném

Vstup německých vojsk do Těšína, 1. září 1939 r.

12 obětí první hromadné popravky polských obyvatel v Karviné, 18. září 1939.

Těšínsku. Většina české společnosti tyto odlišnosti bohužel nezná. Ani poválečné československé úřady někdy nerespektovaly zdejší specifické podmínky okupace a posuzovaly je podle protektorátních měřítek, což působilo místním obyvatelům mnohé komplikace.

Administrativní začlenění okupovaného Těšínska bylo zprvu předmětem spekulací, hospodářský význam oblasti totiž vyvolával střety mocenských zájmů. O získání Těšínska usilovala protektorátní vláda, Konrad Henlein je chtěl připojit k Sudetské župě a hornoslezští nacisté navrhovali začlenit ke své provincii nejen Těšínsko, ale celé průmyslové Ostravsko. Nakonec bylo Těšínsko výnosem Adolfa Hitlera „o začlenění a správě východních oblastí“ zařazeno ke katovickému vládnímu obvodu říšské provincie Slezsko (později Horní Slezsko). Okupační okres Těšín (Teschen) sloučil bývalé polské okresy Frysztat a Cieszyn do jednoho celku. Na severu hraničil s okresem Ratiboř z opolského vládního obvodu Hornoslezské provincie a s okresy Rybnik a Pszczyna z katovického vládního obvodu, kam spadaly i okresy Bílsko a Żywiec, s nimiž hraničil na východě; na jihu probíhala říšská hranice se slovenským státem a na západě policejní hranice s Protektorátem Čechy a Morava. Svou rozlohou 1505 km² byl druhým největším okresem v celé Německé říši a rovněž počtem obyvatel (téměř 300 tisíc) patřil k největším. Okres tvořilo (v roce 1941) celkem 8 měst, 9 obcí s vlastní samosprávou a 15 úředních okrsků, sdružujících celkem 118 vesnic. V čele okresu stál se svým úřadem landrát, významné postavení měl i okresní vedoucí nacistické strany NSDAP.

Geografická poloha okresu určovala jeho strategický význam: úze-

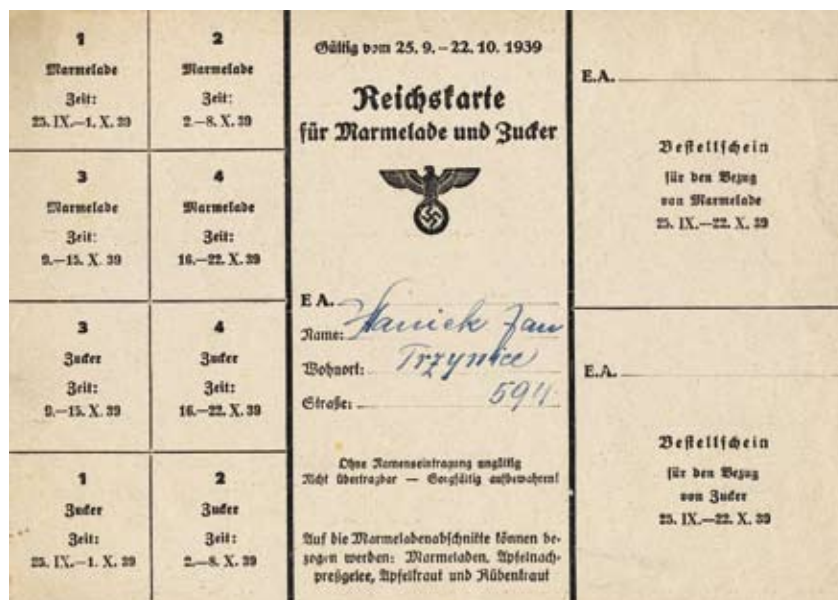
mí přičleněné k Německé říši a stojící mezi protektorátem, Generálním gouvernementem a slovenským státem se mělo stát důležitým izolačním pásmem, oddělujícím od sebe jednotlivé slovanské národy. Jablunkovský průmysl byl strategickým bodem na trase spojující Říši s jihovýchodem Evropy. Rovněž ve válečném hospodářství Říše zaujímal okres Těšín mimořádně důležité postavení, především pro těžbu koksovateľného uhlí, vyspělé hutnictví a kovozpracující průmysl, což spolu s průmyslem chemickým, energetickým, dřevařským a dobrou dopravní sítí

dokazovalo ekonomický význam oblasti. Z hlediska sociální struktury bylo důležité, že většinu obyvatel tvořili průmysloví dělníci s dobrou kvalifikací. Složitá národnostní struktura okresu, osídleného převážně Poláky a Čechy, vyžadovala specifický přístup okupantů. Tyto důležité strategické, ekonomické, sociální a národnostní faktory nemohli nacisté přehlédnout a museli jim patřičně přizpůsobit i svou okupační politiku. Pokusili se k tomu využít zvláštností historického vývoje zdejší oblasti.

Podle představ nacistů měli na území přičleněném k Německé říši žít pouze Němci. Cílem okupační politiky však nebylo masové vysídlování a fyzická likvidace zdejších neněmeckých obyvatel, protože jejich kvalifikovanou pracovní sílu nutně potřebovali pro válečné hospodářství Říše a sotva by ji mohli rychle a bez potíží nahradit německou kolonizací. Schůdnější cestou se měla stát germanizace obyvatel prostřednictvím akce tzv. německé volkslisty, která byla největší nacistickou germanizační akcí v Evropě (týkala se téměř tří milionů obyvatel převážně polské národnosti). Vyšli z předpokladu, že vzhledem k nejasnému národnímu vědomí značné části obyvatelstva se jim diferencovaným přístupem k jeho jednotlivým skupinám podaří úplně poněmčít ty vrstvy, které odpovídaly nacistickým kritériím rasovým, národnostním, politickým a duchovním, což podle jejich názoru byla většina zdejších obyvatel. Ty skupiny obyvatelstva, které nacistickým podmínkám neodpovídaly nebo germanizaci otevřeně odmítaly, měly být likvidovány či vysídleny do Generálního gouvernementu a nahrazeny německými kolonisty.

Okupanti dovedně využili faktu, že značná část zdejších obyvatel se považovala za Slezany, „šlonzáky“, u nichž vědomí místního původu převažovalo nad vědomím národní příslušnosti. Mělo to své příčiny historické - vždyť během života jedné generace změnilo Těšínsko celkem pětkrát státní příslušnost i režim, což nemohlo zůstat bez následků. Část obyvatel se v obavách o svou existenci mnohdy raději přiklonila k vládnoucí moci i národnostně. Nacisté nakonec došli k závěru, že zdejší „smíšené obyvatelstvo“, přestože se neskládá jen z německých živlů, bylo po staletí pod vlivem německé kultury a je schopno poněmčení.

První krok směřující k poněmčení obyvatel Těšínska byl učiněn ještě skrytě při policejní registraci obyvatelstva v prosinci 1939. Říkalo se

Potravinové lístky na cukr a marmeládu.

Policejní registrace obyvatelstva („Fingerabdruck“, „palcówka“) v prosinci 1939.

jí lidově „palcówka“, protože jeden výtisk formuláře, který nahrazoval osobní průkaz totožnosti, byl opatřen otiskem palce přihlašované osoby. Vysvětlivky umožňovaly uvést i „šlonzácký“ jazyk a národnost, čehož využila téměř polovina obyvatel Těšínska. Většinou se domnívali, že tak na okupanty vyváželi: nevystavili se nebezpečí postihu pro národnost polskou nebo českou, ani se nekompromitovali přijetím národnosti německé. Přiznání slezské národnosti bylo v atmosféře nátlaku a hrozeb do značné míry otázkou taktiky, snahy „zamaskovat se“ a bez větší újmy přečkat na rodné půdě okupaci, v jejíž krátkodobost se ještě všeobecně věřilo. Takové rozhodnutí podporovala i katolická církev a prostřednictvím západního rozhlasu i polská emigrace.

Výsledky registrace zanedlouho posloužily okupačním úřadům při akci německé volkslisty. Šlo o vytvoření seznamů občanů německé národnosti v přiřčených východních územích Říše, jež byly vedeny úřadem vrchního vládního prezidenta. K zápisu do seznamu nestačilo jen přihlášení se k německé národnosti, ale bylo zapotřebí podat důkaz o německém původu, rase a politickém postoji. Nacisté předpokládali, že se jim podaří získat pro velkoněmecký národ většinu obyvatel. Když ale přihlášky do volkslisty přibývaly příliš pomalu, byl stanoven jako poslední termín k jejich podání 31. března 1942. Docházelo k častým projevům úředního

nátlaku a mnohde i teroru vůči osobám, které se odmítaly zapsat, přestože údajně byly německého původu. Takovými podle mínění nacistů byli především občané, kteří při policejní registraci uvedli slezskou národnost. Mnozí z nich se nyní odmítali hlásit jako Němci a vraceli se ke své polské nebo české národnosti. Zvláště Polákům pak za odmítnutí zápisu hrozilo věznění, vysídlení, deportace do koncentračního tábora a jsou známy i případy jejich fyzické likvidace. Tato atmosféra nejistoty a strachu hrála významnou roli při rozhodování o podání přihlášky, stejně jako nejednotná praxe místních úředních činitelů při rozhodování o jejím přijetí.

Volkslista dělila do ní zapsané osoby na čtyři skupiny s různým právním postavením. Do prvních dvou skupin byli zařazeni ti, kdo vystupovali už před začátkem okupace jako Němci, nebo si alespoň uchovali německou národní příslušnost. Obě skupiny ihned získaly německou státní příslušnost i práva říšských občanů, ale jen příslušníci té první skupiny směli být přijati do nacistické strany NSDAP. Nejpočetnější byla třetí skupina určená osobám, jež byly podle názoru úřadů z národnostního hlediska „nevyhraněné“, ale k německosti měly patřit už svým rodovým původem a kulturou. Sem úřady zařadily všechny obyvatele, kteří při policejní registraci uvedli

Adytung!

Jede Berlin über 12 Jahre hat beide Fragebogen sauber und genau anzufüllen aber nicht zu unterschreiben.
Mit dem ausgefüllten Fragebogen müssen Sie am
Mittwoch, den 20. Dezember d. J. nachmittags
in der alten Schule in Trzyniec selbst erscheinen und alle ihre Familienangehörigen über 12 Jahre mitbringen.
Erst in der Schule erfolgt die Unterschrift und der Finger-Abdruck.
Bettlägerige Kranke oder am Gehen Behinderte sind verpflichtet, die Fragebogen durch Familienmitglieder, Hausgenossen oder Bekannte in die alte Schule nach Trzyniec zu übergeben und dabei den Grund ihres Nichterscheinens mitzuteilen. Die Entnahme von Fingerabdrücken und Unterschrift erfolgt dann in ihrer Wohnung.
An dem vorgegebenen Tage müssen Sie unbedingt erscheinen!
Personal-Answeis mitbringen!
Amtsstunden von 8—12:30 Uhr und von 13:30—18 Uhr.
Trzyniec, den 13. Dezember 1939.
Der h. Bürgermeister der Stadt Trzyniec
gez. Thiers.

Uwaga!

Każda osoba ponad 12 lat powinna obydwaj kwestionariusze czysto i dokładnie wypełnić, jednakowoż **nie** podpisywać.
Z wypełnionym kwestionariuszem należy się zjawić osobiście
we środę, dnia 20 grudnia b. r. po południu
w starej szkole w Trzyńcu i **wszystkich** członków rodziny ponad 12 lat z sobą przyprowadzić.
Dopiero w szkole nastąpi podpis i odcisk palca.
Obłożnie chorzy, albo tacy, którzy nie mogą chodzić, są zobowiązani kwestionariusze przez członków rodziny lub znajomych przesać do starej szkoły w Trzyńcu i przytym podać powód niedostawienia się. Odcisk palca i podpis będzie uskutecznił w ich pomieszkaniu.
W przewidzianym dniu należy się **bezwzględnie** dostawić.
Dowód osobisty przynieść z sobą.
Godziny urzędowe: od godz. 8—12:30 i od godz. 13:30—18.
Trzyniec, dnia 13 grudnia 1939.
K. Burmistrz miasta Trzyńca
pop. Thiers.

Výzva starosty Trzyńce, aby se všichni občané starší 12 let dostavili k policejní registraci obyvatelstva („Fingerabdruck“, „palcówka“), která v tomto městě proběhla 20. prosince 1939.

slezskou národnost, podobně jak to v jiných oblastech včleněných do Říše udělali Hornoslezané, Kašubové nebo Mazuři. Byla jim udělena německá státní příslušnost, ale na zkušební dobu deseti let. I když jim tato výhoda mohla být kdykoliv odebrána, přece jim přinesla určitý pocit úlevy: návrat vlastnického práva a zrušení komisařské držby jejich

majetku. Tajné plány nacistů však počítaly s jejich přesídlením do čistě německého prostředí „staré říše“, kde teprve měl být proces jejich znovuponěmčení dokončen. Do čtvrté, na Těšínsku zcela nepočetné skupiny patřili obyvatelé, kteří se svému německému údačně odrodili a politicky splynuli s Poláky. Těm mohla být německá státní příslušnost přiznána jen zcela výjimečně zvláštním právním aktem na zkušební dobu deseti let, do té doby byli pokládáni za „chráněnce“ Říše bez státní příslušnosti. Osoby zapsané do volkslisty obdržely úřední potvrzení, jež kromě písemného sdělení již svým zabarvením naznačovalo, do které skupiny volkslisty byl žadatel přijat. Volkslistáři I. a II. skupiny měli doklady v barvě modré, III. skupina měla doklady v zelené a IV. v červené barvě. Těmto dokladům se začalo lidově říkat „volkslista“. Pro mnohé místní občany bylo potvrzení o zápisu do volkslisty mimořádně důležité, neboť mohlo někdy rozhodnout i o jejich právu na život.

Naprostá většina volkslistářů na Těšínsku patřila do třetí skupiny. Oproti Polákům a Čechům měli některé dílčí výhody - mohli např. vlastnit rozhlasový přijímač, dostávali vyšší přídělky potravin atd. Jejich postavení bylo přesto značně nejisté. Majetek jim měl být definitivně vrácen až po uplynutí oněch deseti let podmíněčně lhůty pro přiznání státní příslušnosti. Nesměli být přijímáni do NSDAP, mohli se však stát členy SA, SS a ostatních stranických složek. Museli po dobu jednoho roku vykonávat povinné práce pro Říši, nesměli zastávat vedoucí místa či úřední funkce, nemohli bez předchozího povolení studovat vyšší školy aj. Manželství mohli uzavírat jen s Němci nebo s osobami ze své skupiny, v žádném případě s příslušníky jiných národností, tedy ani s Čechy nebo s Poláky.

Nejtěživějším závazkem volkslistářů byla povinnost vojenské služby ve wehrmachtu, na niž doplatily stovky místních mladých mužů svými životy. Nacisté měli zájem na rychlém doplňování svých frontových jednotek, proto byli někteří branci odvedeni již na základě své „slezské“ národnosti, dávno před výnosem o volkslistě. Mnohým z nich nebyla později volkslista vůbec přiznána nebo padli na frontě ještě před rozhodnutím o jejím přiznání. Proto se odvedenci, kteří obvykle získali národnost po otci, snažili vyhnout nástupu vojenské služby (nebo si vy-moci propuštění z vojenské služby po dosažení plnoletosti) tím, že se přihlásili k české či polské národnosti,

Povinné označení nuceně nasazených Poláků.

Józef Burek a Władysław Gašior na nucených pracích v Německé říši.

Piotr Feliks (1883-1941), před válkou dlouholetý ředitel Polského reálného gymnázia v Orlové, v letech 1930-1939 předseda Matice školské (Macierz Szkolna), zavražděn v německém koncentračním táboře Auschwitz (Osvětim).

což však obvykle mělo za následek přísný trest (vysídlení, nucené práce, předání gestapu, koncentrační tábor). Propagační akce nacistů spočívající v udělování definitivních občanských práv vybraným příslušníkům III. skupiny volkslisty v odměnu za hrdinství na frontě zůstávaly bez větší odezvy. Naopak se množily případy dezerce i se zbraní během vojenských dovolenek a útky k „zeleným kádrům“ v beskydských horách, stejně jako přeběhnutí přes frontu do spojeneckých vojsk.

Podle nacistického právního systému tedy za okupace na Těšínsku už nežili jako dříve Češi, Poláci, Němci a občané jiných národností, ale obyvatelé rozdělení do různých skupin z hlediska svého postavení vůči Německé říši. Nejvýše stáli Němci z Říše a místní Němci, kteří měli již před válkou německou státní příslušnost. Jedině oni měli kromě německé státní příslušnosti i plná občanská práva. Největší skupinu obyvatel tvořili volkslistáři čtyř kategorií s rafinovaně odstupňovanými právy a povinnostmi. Poměrně početní byli též tzv. chráněnci či poddaní Německé říše bez státní příslušnosti, tedy především Češi a Poláci, jimž úřady uznaly prohlášení české či polské národnosti. Patřily sem i obyvatelé, jimž byla odmítnuta nebo odňata již udělená státní příslušnost, nebo ti, kteří na udělení ještě čekali. K chráněncům Říše však nepatřili Cikáni ani Židé, určení k přímé fyzické likvidaci. Kromě uvedených skupin zde žili ještě zahraniční Němci – přesídlenci z Volyně a Bukoviny, dále tzv. dělníci z východu – převážně Ukrajinci, Rusové a Poláci, přivlečení na nucené práce. Do stavu obyvatelstva se nepočítaly ani tisíce válečných zajatců (převážně sovětských, ale též italských, jugoslávských, belgických, britských a francouzských) v pracovních komandech těšínského Stalagu. Žili zde rovněž Slováci se státní příslušností slovenského státu (většinou sem dojížděli za prací) a Češi s protektorátní příslušností.

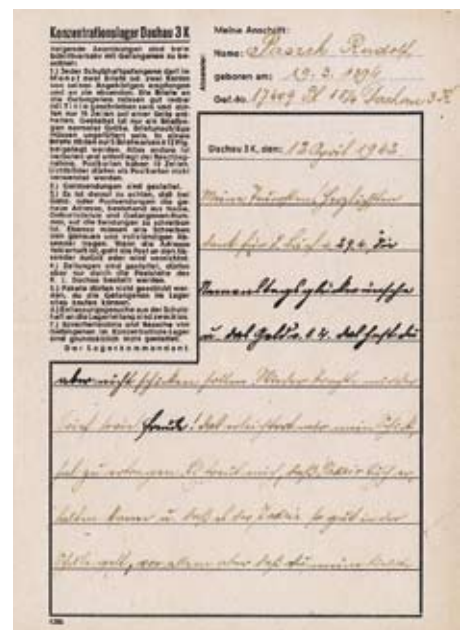
Srovnáme-li postavení Čechů a Poláků v době okupace Těšínska, zjistíme řadu rozdílů v chování okupantů vůči těm příslušníkům obou národů, kteří nepodlehli germanizační akci volkslisty a bez ohledu na možné nebezpečí se ke své národnosti dál hlásili. Vzhledem k nejruznějším formám nátlaku, jemuž byli ze strany nacistů vystaveni, lze chápat již samo přihlášení se k české či polské národnosti jako jednu z forem odporu proti nacistům, jež byla zvláště u Poláků spojena s nebezpečím vysídlení či fyzického vyhlazení. Postavení Poláků bylo totiž mnohem obtížnější než postavení Čechů. Jejich vlastnické právo bylo zrušeno, jejich majetky byly bez jakékoli náhrady vyvlastněny a těm, kteří své majetky dosud drželi, bylo zakázáno s nimi disponovat. Např. zemědělské usedlosti Poláků byly označovány úřední tabulkou s nápisem „Reichsland“, říšské území, aby to jejich bývalým majitelům zábor majetku stále připomínalo. Poláci museli odvádět tzv. vyrovnávací sociální dávku ve výši 15 % hrubého příjmu, nevztahovala se na ně různá mzdová zvýhodnění a příplatky (např. za práci přesčas či ve svátek), neměli nárok na rodinné přídatky, na příspěvek při narození dítěte, při sňatku či úmrtí, na věrnostní příspěvky, vánoční odměny atd. Byli kráceni na délce dovolené, jež jim byla vyměřena bez ohledu na počet odpracovaných let, na dávkách v nemoci i na přidělech potravin a dalších životních potřebách (dostávali sice stejné kuponové lístky jako Němci a Češi, ale hned při výdeji jim byly některé kupony odstřiženy). Bez souhlasu pracovních

úřadů nesměli měnit bydliště ani uzavírat sňatek. Pokud to dovolovaly podmínky, měli pracovat či cestovat odděleně od Němců a odděleně měli být i pohřbíváni. Hrozilo jim vysídlení do Generálního gouvernementu, internace ve zvláštních táborech pro Poláky s přísným režimem, nucené práce, deportace do koncentračních táborů i přímá fyzická likvidace. Bylo pro ně dokonce zavedeno zostřené trestní právo, ukládající nejtěžší tresty za sebemenší přestupky.

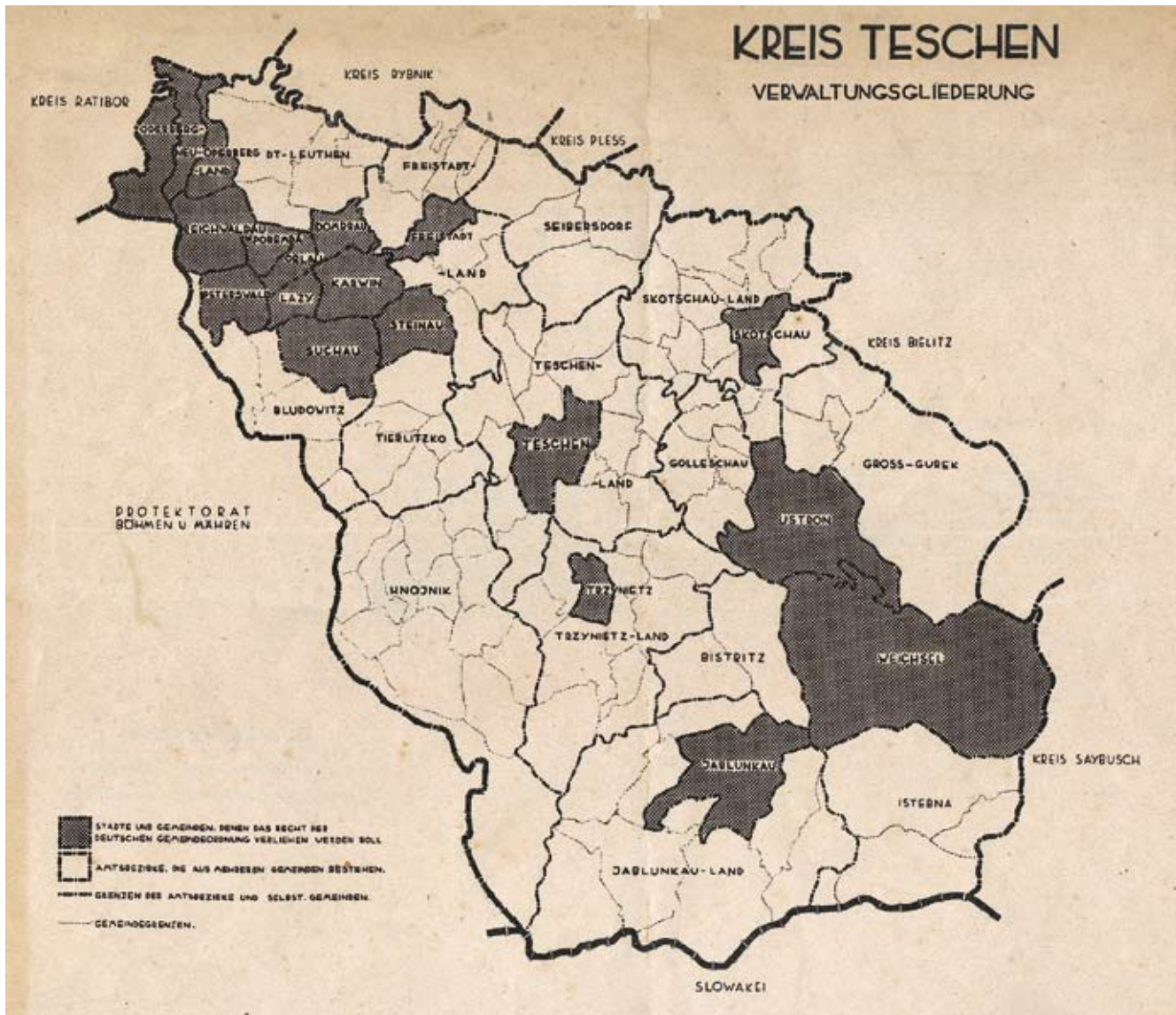
Postavení Čechů bylo poněkud příznivější. Zrovna tak sice neměli žádná národní práva, nesměli zastávat vedoucí místa, uzavírat sňatek s Němci, měli stejně jako Poláci povinnost nucených prací v Říši apod., ale na rozdíl od Poláků nebyl poměr k Čechům úředně upraven. Zatímco Poláci byli souzeni podle zvláštního trestního práva, pro Čechy platilo právo německé. Nebyl jim konfiskován majetek, nebyli ani hromadně vysídlováni, i když se o tom zprvu uvažovalo a k několika desítkám vysídlení skutečně došlo. Nevztahovala se na ně některá omezení, např. platba „sociální“ vyrovnávací dávky či snížené přídělky potravin. Stejně jako Poláci neměli vlastní školství, kulturní organizace ani jakékoli spolky, v omezeném množství se však na Těšínsko v prvních letech okupace dovážel český tisk z protektorátu. Také Češi byli nuceni k zápisu do volkslisty, i když předpisy o tom přímo nehovořily. Původně zabraný majetek jim byl po ověření české národnosti dokonce vrácen zpátky. Proto se v té době hlásili k české národnosti i někteří Poláci a snažili se tak vyhnout perzekčním opatřením. Nestejná národnostní politika nacistů chtěla proti sobě rozeštvat porobené národy a zastřít skutečného viníka jejich útlaku.

Přes dílčí výhody patřili Češi stejně jako Poláci ke skupině „chráněnců“ Říše bez státní příslušnosti a měli být tudíž po válce rovněž vysídleni nebo zlikvidováni, pokud by se nedali poněmčít. Jen malá část zdejšího českého obyvatelstva (méně než 10%) měla protektorátní příslušnost, protože podmínkou jejího získání byla domovská příslušnost v některé protektorátní obci. Většina takových osob však byla odsunuta či odešla již v době polského záboru. Rozdílly ve státně občanském ohledu ale neznamenal, že by se faktické postavení Čechů s protektorátní příslušností od Čechů-„chráněnců“ Říše nějak podstatně lišilo.

Okupanti se postupně přesvědčovali, že souhlas s germanizací daný zápisem do volkslisty byl u mnoha obyvatel Těšínska jen předstíraný. Kromě odporu k vojenské službě v německé armádě a stále rostoucí dezercce to dokazovalo i masové zapojení volkslistářů do domácího odboje proti nacismu. Rozborem dochovaných spisů vězňů těšínské věznice, jež sloužila i jako vazební věznice gestapa, se podařilo zjistit, že volkslistáři tvořili čtvrtinu z celkového počtu osob vězněných za odbojovou činnost. Jejich předstíraný souhlas s germanizací jim umožňoval lépe odhalovat úmysly nacistů, poskytoval jim potřebný prostor pro odbojovou činnost a zároveň umožňoval její úspěšné krytí. Byli např. důležitým prostředníkem ústní agitace jako jedné z forem odporu, protože směli vlastnit rozhlasové přijímače a šířili zahraniční zprávy mezi Poláky a Čechy. Mnozí z nich podporovali válečné zajatce a rodiny vězněných odbojářů a ve značném množství se sami zapojovali do činnosti odbojových skupin. Nacisté proto takové zjištěné případy tvrdě trestali, zbavovali volkslis-

Dopis Rudolfa Paszka z koncentračního tábora Dachau, 12. května 1942.

Mapka okresu Těšín (Kreis Teschen) fungujícího v rámci Německé říše, 1939.

táře propůjčených výhod a soudili je nikoliv podle německého práva, ale podle zostřených zákonů pro Poláky a Židy.

Němečtí okupanti usilovali hned od počátku okupace Těšínska o uskutečnění dvou hlavních cílů: o co největší využití hospodářského potenciálu oblasti pro válečné potřeby Říše a o co nejrychlejší germanizaci celého území. Postupně získali do svých rukou zdejší majetek a začali násilně poněmčovat místní české a polské obyvatele, kteří tu před válkou tvořili naprostou většinu obyvatel. Nijak se netajili úmyslem „vyčistit“ celé území Těšínska od neněmeckých živlů a hned v prvních dnech okupace přizpůsobili tomuto cíli svůj okupační režim. Obyvatelé, kteří poněmčení odmítli, měli být vysídleni nebo zlikvidováni.

Hned první dny okupace ukázaly podstatný rozdíl mezi protektorátem a Těšínskem. Zbytek českých zemí byl nacisty získán bez boje (až na dílčí bojové střetnutí v Místku), takže se zde okupace obešla beze ztrát na životech. Zatímco v protektorátu platilo, že okupační teror a represálie vůči obyvatelstvu následovaly až jako odvetné akce za projevy odporu či odboje, na Těšínsku tomu bylo jinak. Těšínsko totiž patřilo k územím, která nacisté získali násilným válečným aktem. Proto zde násilí a teror zavládly hned se vstupem okupantů, kdy padli či byli zastřeleni první místní občané. Desítky dalších zahynuly v bojích proti nacistům během

tzv. zářijové kampaně roku 1939 na různých místech Polska. Přibližně 500 polských občanů (z toho asi 300 místních rodáků), kteří byli jako vojáci a důstojníci polské armády, příslušníci policie a státních služeb evakuováni před nápirem německých okupantů na východ, se koncem září 1939 dostalo do zajetí Sovětské armády. Na jaře roku 1940 byli pak spolu s více než dvaceti tisíci zajatými polskými důstojníky a policisty hromadně povražděni sovětskou bezpečností NKVD v Katyni, ve Smolensku, Tveru, Charkově a na dalších místech tehdejšího Sovětského svazu.

Podstatný rozdíl spočíval již v zaměření činnosti policejních operačních skupin a komand, vstupujících na dobyté území v patách německé armády. Podobné skupiny, které již dříve obsazovaly Rakousko, Sudety a české země, měly za úkol zajišťovat strategicky důležitá místa, zabírat dokumenty a zatýkat známé odpůrce nacistického režimu. Na Těšínsku, tak jako na jiných místech dobývaného Polska, měly tyto skupiny navíc přímo likvidovat vedoucí kruhy polské společnosti, tedy provádět masovou exterminaci. V tomto smyslu byly jejich úkoly několikrát upřesněny Heydrichem a dalšími nacistickými představiteli. Likvidace vedoucích polských vrstev měla být ukončena ještě před předáním moci civilní správě, protože wehrmacht pomáhal činnost operačních skupin krýt. Tak bylo v období vojenské administrace (do 25. 10. 1939) provedeno na okupovaném polském území přes 760 exekucí a jiných zločinů, v nichž zahynulo přes dvacet tisíc osob. Jen do 10. září 1939 zahynulo na území katovického vojvodství v 62 exekucích přes 1600 osob. Teror se dotkl i území Těšínska: v lese poblíž Dolu Barbora v Karvině-Dolech bylo 18. září 1939 zastřeleno 12 polských horníků. Tato hromadná vražda je prvním zjištěným případem nacistického *sonderbehandlungu* (tedy likvidace zadržené osoby bez soudního rozsudku) na území dnešní ČR. V protektorátu bylo prvním takovým případem až zastřelení 9 zástupců studentských spolků v Praze-Ruzyni 17. 11. 1939, potom zde *sonderbehandlung* načas ustal (byl opět uplatňován až za dvojího stanného práva v době „heydrichiády“).

Okupační teror měl na Těšínsku celou řadu podob – od přímých projevů až po tzv. persvazivní teror, svéráznou přesvědčovací metodu, spočívající v omezení svobodného rozhodování využitím zákonných prostředků. Nacisté tak využívali předem vytvořené psychózy strachu k nátlaku na obyvatelstvo při rozhodování o přiznání národnosti a při zápisu do *volkslisty*. Již první nařízení šéfa civilní správy katovického vládního obvodu se týkala nejen odevzdání zbraní, ale též konfiskace movitého a nemovitého majetku Poláků, přísného postihování protiněmecké propagandy, zákazu držení rádiových přijímačů aj. Další výnosy zakazovaly veřejné užívání polštiny a češtiny, bohoslužby ve slovan-ských jazycích aj.

Ostří represí se záhy zaměřilo především proti polské inteligenci. Likvidační akce označená za „mimořádnou pacifikaci“, tzv. akce A–B, se v Generálním gouvernementu odehrála v květnu 1940. Na včleněném území však probíhala už od počátku okupace, s prudkým zesílením na jaře 1940. Na Těšínsku bylo zatčeno asi 1200 osob. Zpočátku byli zatýkáni hlavně polští důstojníci a odesíláni do zajateckých táborů, postupně k

Učebnice z období německé okupace.

V nacistických koncentračních táborech byli vězněni zejména představitelé inteligence. Na snímku JUDr. Józef Pasz.

nim přibývali představitelé veřejného života, učitelé, duchovní, lékaři apod. Akce zde vyvrcholila v dubnu 1940, kdy bylo hromadně pozatýkáno téměř tisíc osob a po krátké internaci v provizorním vězení ve staré továrně na nábytek v Českém Těšíně byli všichni deportováni přímo do koncentračního tábora v Dachau (později též do Mauthausenu). Uvádí se, že jen v rámci této akce bylo zavražděno asi 3500 vedoucích představitelů polské inteligence; bylo mezi nimi i několik set obětí z Těšínska.

Specifickou formou perzekuce bylo vysídlování polských obyvatel. Uskutečňovalo se několika způsoby: přesídlením uvnitř vládního obvodu (vysídlování rodin k příbuzným a k jiným polským rodinám), odsunutím rodin do Generálního gouvernementu, vývozem mládeže na nucené práce do Říše, internací obyvatelstva neschopného práce v průmyslu do tzv. Polenlágů, deportací „zatvrzelých“ Poláků do koncentračního tábora v Osvětimi. Přestože bylo původně plánováno vysídlit z katovického vládního obvodu 220 tisíc osob, bylo ve skutečnosti vysídleno jen 81 tisíc osob (tj. přes 21 tisíc rodin). Uvádí se, že z československé části Těšínska bylo vysídleno 874 polských a 21 českých rodin. Jsou známy vysídlovací transporty z Fryštátu, Dolní Lomné, Milíkova, Hrádku, Jablunkova aj. Potřeba nerušeného chodu válečného hospodářství a nemožnost okamžité náhrady zdejších kvalifikovaných pracovních sil (spolu s úsilím o germanizaci zdejšího obyvatelstva) však přispěly k omezení vysídlovacích akcí. Jiným důvodem mírnější vysídlovací praxe na Těšínsku byla značná rozdrobenost zdejších zemědělských usedlostí. Naprostá většina z nich měla rozlohu do tří hektarů, což by znamenalo pro umístění jednoho německého přesídlence vystěhovat tři až čtyři polské rodiny. Počátkem ledna 1940 přijely do Bohumína a Těšína první transporty s německými přesídlenci z Volyně a na jaře 1940 další transporty z Bukoviny.

Povinnost nucených prací zasáhla přes 2 miliony Poláků odvezených do Říše; k tomu je nutno připočíst miliony Poláků na včleněných územích, kteří sice nebyli deportováni, ale museli nuceně pracovat pro Říši, stejně jako miliony Poláků v Generálním gouvernementu. Neúplné výzkumy udávají, že z československé části Těšínska bylo na práce do Říše odvečeno 2808 Poláků a 298 Čechů. Tisíce dalších musely pracovat ve zdejších dolech a hutích či v německých zemědělských usedlostech. Na rozdíl od Poláků v Říši, pro něž platil zostřený systém policejního dohledu a příkaz povinného označení oděvu písmenem „P“, nebylo na včleněném území označení užíváno vzhledem k naprosté převaze místního polského obyvatelstva, jíž si byli okupanti dobře vědomi; jinak ale platila i zde podobná diskriminace. Ještě tvrdší perzekuci byli vystaveni tzv. dělníci z východu, zavlčení obyvatelé SSSR včetně Poláků, které sem přivázeli na nucené práce. Uvádí se, že na Horním Slezsku bylo v roce 1944 asi 500 pracovních táborů pro 122 tisíc dělníků na nucených pracích.

Dalším zcela specifickým projevem perzekuce byly internační tábory pro polské obyvatele. Předcházelo jim zřízení koncentračního tábora ve Skrochovicích na Opavsku (na území Sudetské župy) v září 1939, jímž prošlo do konce roku 1939 asi 700 Poláků a Židů, mnozí z české části Těšínska. Byl to vlastně jeden z prvních nacistických koncentračních táborů na území dnešní ČR. Od roku 1942 byly zřizovány zvláštní tábory

pro vysídlené Poláky, tzv. polenlágry, jež se koncentračním tábory v mnoha ohledech velmi podobaly. Na území Hornoslezské provincie bylo 22 takových táborů, v roce 1942 v nich žilo přes 5500 Poláků a prošlo jimi přes 10 tisíc vězňů. Na území dnešní ČR existovaly polenlágry v Bohumíně, Fryštátě, Petrovicích a Dolním Benešově. K drastickým případům protipolské perzekuce patřila též např. krádež (a následná germanizace) polských dětí, zvl. dětí aktivních představitelů polského odboje, prováděná prostřednictvím instituce Lebensborn (jedna z jejích poboček byla i v Těšíně), nebo odvoz dětí do koncentračních táborů (např. odvoz dětí internovaných v Bohumíně v rámci tzv. Aktion Oderberg v roce 1943).

Teroristickou činnost okupantů usnadňovalo zavedené trestní právo. Drastické vojenské předpisy a nařízení z prvních dnů okupace umožňovaly soudit i civilní osoby a trestat je dokonce za činy spáchané v době před vypuknutím války. Německé trestní právo bylo na včleněném území zavedeno sice až v červnu 1940, avšak prakticky bylo užíváno od začátku okupace. Bylo převzato včetně výnosů o válečném hospodářství či o tzv. škůdcích národa, tvrdě trestalo protiněmeckou a protistátní propagandu a znevažování Říše, NSDAP a jejich představitelů podle tzv. zákona o potutelnosti. Omezování kompetence justičních orgánů ve prospěch policie a SS bylo dovršeno v prosinci 1941 zavedením diskriminačního trestního práva pro Poláky a Židy. Toto „právo“ umožňovalo vydávat rozsudky trestu smrti i za „nenávistnou či pobuřující činnost, svědčící o protiněmeckém postoji“, což mohly být třeba protiněmecké výroky, strhávání či ničení vyhlásek německých úřadů nebo „jiné jednání ponižující důstojnost Říše nebo činící škodu Říši a německému národu“. Dodatky k nařízením opět umožňovaly soudit i za činy spáchané před jeho vydáním a nařízení mohlo být uplatňováno i vůči nezletilým Polákům a Židům.

Výkon trestu se odbyval v kárných táborech, jeden z kmenových kárných táborů se nacházel v těšínské věznici. Odsouzení měli být likvidováni těžkou prací. Prováděcí předpisy ukládaly předat vězně s trestem odnětí svobody nad tři roky po odpykání soudního trestu do rukou gestapa a odtud do koncentračních táborů v Osvětimi, Mauthausenu či Majdanku. V březnu 1943 byla hranice výše trestu odnětí svobody, znamenající předání vězňů do rukou gestapa, snížena na 6 měsíců. Prakticky to znamenalo koncentrační tábor pro naprostou většinu odsouzených.

Místní soudy řešily obvykle jen drobné přestupky. Podvratné útoky na stát a NSDAP, znevažování Říše, přestupky proti rozhlasovým nařízením, proti předpisům o válečném hospodářství a všechny případy, u nichž to uznala prokuratura za potřebné, soudil zvláštní soud. Sondergericht v Katovicích působil od září 1939 do ledna 1945 a podle dosud nalezených dokumentů jím prošlo nejméně 3786 osob. Soud vydal 311 rozsudků trestu smrti, vykonávaných stětím gilotinou ve vratislavské věznici (nejméně 62 případy) a od podzimu 1941 též v katovickém vězení (zde bylo státo 552 vězňů, z toho nejméně 34 z české části Těšínska). Od 1. září 1942 začal působit sondergericht v Bílsku s kompetencí pro zemské soudy v Bílsku a v Těšíně, kde také často konal výjezdní zasedání. Jeho akta se nedochovala. Katovickou věznici prošlo skoro 20 tisíc vězňů, stejný počet vězňů prošel nejhroznější mučírnu kato-

vického obvodu - náhradním policejním vězením gestapa v Mysłowicích, kam směřovaly většinou osoby vyslýchané pro odbojovou a partyzánskou činnost.

V těsné blízkosti hranic těšínského okresu se nacházel vyhlazovací koncentrační tábor v Osvětimi, v němž byly u stěny smrti bloku XI vykonávány rozsudky trestu smrti katovického stanného soudu (často zde rovnou zasedal). Tento policejní soud zde působil ve dvou obdobích - od 21. září 1939 do zavedení německého trestního práva na včleněná území (do 6. června 1940), kdy jeho úkolem byla pacifikace území obsazeného wehrmachtem, a od 1. června 1942 až do osvobození, kdy byl reakcí na zavedení zostřeného trestního práva pro Poláky a Židy. Pro první období se údaje o jeho činnosti nedochovaly, pro druhé období bylo zjištěno 1830 souzených osob, z toho 1710 odsouzených k smrti a zbytek 120 osob k trestu „ochranné vazby“ v koncentračním táboře. Ve skutečnosti byl počet obětí tohoto soudu mnohem vyšší. Na jeho účet lze totiž připsat i část obětí veřejných poprav.

Zde je další odlišnost od poměrů v protektorátu, kde bylo zavedeno stanné právo rovněž dvakrát, ale na mnohem kratší období (28. 9. 1941 - 20. 1. 1942, 28. 5. - 3. 7. 1942). Na Těšínsku byl vlastně výjimečný stav po celou dobu okupace. Není náhodou, že právě ve dnech ukončení prvního období stanných soudů začal pracovat likvidační aparát koncentračního tábora v Osvětimi a vzrostl teror policejních úřadů, svévolně rozhodujících o vině zatčených. Kromě případů přímých vražd a likvidačních akcí (které páchalo nejen gestapo, ale i německé četnictvo) stojí za zmínku série veřejných poprav, prováděných obvykle bez řádných soudních rozsudků a bez vědomí soudních orgánů. Bylo tomu tak i u první veřejné popravy na Těšínsku - při oběšení polského odbojáře Franciszka Trely v Horním Těrlicku 23. ledna 1942. Byla to jedna z prvních veřejných poprav na území dnešní ČR (v tehdejší Sudetské župě byl už 13. 11. 1941 veřejně oběšen polský dělník, v protektorátu byla první

Hromadná poprava 24 polských odbojářů v Těšíně dne 20. března 1942 .

patrně až poprava čtyř českých četníků na střelnici v Praze-Kobylisích 8. července 1943, nebo oběšení pěti odbojářů v Lískovci u Frýdku 3. září 1943, které se sice odehrálo v Protektorátu Čechy a Morava, ale na území Slezska).

Na rozdíl od protektorátu, kde se po prvních popravách od exekucí dočasně upustilo (až do podzimu 1944, kdy i zde v souvislosti s povstáním na Slovensku a vzrůstem partyzánských akcí znovu zavládl policejní teror), pokračovaly veřejné popravy na Těšínsku i v dalších letech okupace. Patří k nim největší hromadná poprava na Těšínsku - oběšení 24 odbojářů 20. března 1942 v dnešní polské části Těšína za přítomnosti 10 tisíc obyvatel násilím sehnanych z celého okolí (mezi popra-

venými bylo 12 občanů pocházejících z dnešního českého Těšínska). K dalším veřejným popravám na šibenicích v dnešní české části Těšínska patří poprava 26. října 1943 v Mostech u Jablunkova (10 osob), 14. února 1944 v Návsi u Jablunkova (5 osob), 5. června 1944 v Oldřichovicích (5 osob), 18. července 1944 v Horní Suché (5 osob), 11. září 1944 v Petřvaldě (5 osob).

Ještě větší rozsah měly přímé likvidační akce gestapa a německého četnictva, spočívající ve vraždění zatčených poblíž jejich domovů, v budově gestapa v Českém Těšíně nebo na těšínském židovském hřbitově a na mnoha dalších místech, obvykle bez výsledku a řádného zjištění viny. Je známo více než sto takových akcí v dnešní české části Těšínska. K nejznámějším patří zastřelení 36 polských a českých občanů 6. srpna 1944 v Životicích a okolí, osmi polských občanů 25. srpna 1943 v Karviné, 12 polských občanů 13. dubna 1945 na židovském hřbitově v Jablunkově apod. Jen v prostoru židovského hřbitova v dnešním polském Těšíně bylo nacisty zavražděno asi sto osob (mezi nimi i skupina 18 příslušníků odbojové organizace české mládeže z Ostravska, zlikvidovaná v posledních dnech války). Podobné akce byly častým zjevem i na dnešní polské straně hranice (např. zastřelení 34 osob v Ustroni a okolí 9. listopadu 1944, 18 osob v Hažlachu 9. září 1944 aj.).

Perzekuci byli vystaveni též Poláci žijící na jiných místech okupovaných českých zemí - v protektorátu a zvláště v Sudetské župě. Zde se však jednalo o Poláky přivezené na nucené práce či o vězně koncentračních táborů a věznic. Nejohroženějším takovým místem byl koncentrační tábor v Litoměřicích, kde přes šest tisíc polských vězňů pracovalo v podzemní továrně Richard a přes dva tisíce jich tam zahynuly. Ve věznici na Mírově za války zemřelo asi 520 Poláků. Tábor v Děřichově u Moravské Třebové pro Polky a Ukrajinky, které během nasazení na nucené práce otěhotněly, měl několik set obětí, po válce se tam našly hroby asi 120 novorozenců. Velmi časté byly veřejné popravy polských dělníků, např. 9. ledna 1942 v Mohelnici, 13. ledna 1943 v Oticích u Opavy, 3. února 1943 ve Svinově, 23. července 1943 ve Vlčicích u Javorníku atp.

Na Těšínsku působilo od samého počátku okupace po celou dobu války odbojové hnutí, tvořené širokou škálou různě orientovaných organizací a skupin, většinou striktně rozdělených podle národnosti odbojářů. Koncepce českého i polského národního odboje počítaly v podstatě s návratem předválečných společensko-politických poměrů a obě vycházely z podřízenosti domácího odboje plánům svých emigračních vlád, které se zásadně lišily v názoru na poválečnou státní příslušnost území Těšínska. Český odboj vycházel z předmnichovské situace, nedokázal však vytvořit na Těšínsku organizační základnu odboje a omezoval se v podstatě jen na dílčí kontakty se zdejšími územím. Polský odboj na Těšínsku nebojoval za obnovení Československé republiky, nýbrž předpokládal, že i po vyhnání okupantů zůstane v platnosti pomnichovská hranice, jíž bylo Záolzí přičleněno k Polsku. Na rozdíl od českého odboje se mu však podařilo zformovat poměrně silnou a značně různorodou odbojovou strukturu.

K prvním organizacím polského národního odboje na Těšínsku patřily od listopadu 1939 *Tajná vojenská organizace* (Tajna Organizacja Woj-

Józef Kamiński „Strzała (1911-1970), velitel partyzánského oddílu působícího v rámci Zemské armády (Armia Krajowa). Kamińského oddíl provedl dne 5. srpna 1944 akci proti těšínským gestapákům v Životicích. Jako odvetné opatření nacisté zavraždili následujícího dne 36 nevinných místních občanů.

Cena 5 Kcs.

ŻYWOCICE

6. VIII.
1944

JEDNODNIÓWKA „GŁOSU LUDU“ W PIĄTĄ ROCZNICĘ TRAGEDII ŻYWOCICKIEJ
Ca. Cieszyn, 25 września 1949

Główna postać pomnika w Żywociach

Górnicy żal i przysięga

Dzień odsłonięcia pomnika ofiar żywocickiej zbrodni jest jednocześnie dniem żałoby dla wszystkich górników w Polsce i Czechosłowacji.

Pochód hitlerowszczyzny, znoczony krwią i potogą nie oszczędził nawet tych, których ciężka i znojna praca na dnie kopalni nie mogła reszka zagrażać reżimowi narodowo-socjalistycznemu.

A jednak!...

W tragedii Żywocie na 36 rozstrzelanych było aż 26 górników.

Bracia! górnicy! pamiętajcie!

Zbrodnia Żywocie - w jakimkolwiek wydaniu - nie może się powtórzyć! Nigdzie! Ani w Karwinie, ani w Suchej, ani w Ostrawie!

Ani w Czechosłowacji, ani w Polsce!

Ani w Europie, ani w Azji czy Ameryce! Nigdy!

Od teraz tylko i takich jak wy milionów to zależy!

Żeton pamiątkowy z okazji odsłonięcia pomnika - projektował Fr. Switler

Publikace k pátému výročí zločinu v Životicích. Dne 6. srpna 1944 nacisté popravili 36 občanů Životic a okolních obcí. Většina z nich byla polské národnosti.

uskutečnili již v roce 1940 několik zdařilých diverzních akcí v Třineckých železárnách, na nádraží v Bohumině a ve Vítkovických železárnách. Už v roce 1941 však byla činnost ZWZ odhalena gestapem a její vedoucí představitelé popraveni. Novou síť zde začali vytvářet Józef Margiciok a Leopold Hałaczek. Vznikla i zpravodajská síť ZWZ „August“, široce rozvětvená po celém Těšínku, průmyslová výzvědná služba „Lido“ a zpravodajská organizace „Stragan“ řízená těšínskými odbojáři z Vídně, která snese srovnání s nejvýznamnějšími evropskými organizacemi odboje.

Samostatně se zprvu vyvíjelo odbojové hnutí polských socialistů (Polska Partia Socjalistyczna, PPS) a polské rolnické strany (Stronnictwo Ludowe, SL, Lidová strana), jejíž kontakty vedly i k odbojovým kruhům českých agrárníků ve Frýdku. Obě organizace vytvářely vlastní ozbrojené oddíly, které po vzniku jednotné AK působily v jejím rámci. Odbojové struktury polských socialistů i rolníků si však zachovávaly jistou organizační nezávislost a udržely se po celou dobu okupace, i když byly několikrát postiženy rozsáhlým zatýkáním. Také struktury AK byly v posledním roce války téměř rozbity gestapem, na podzim r. 1944 ukončila činnost i jediná zdejší bojová jednotka AK, oddíl J. Kamińskiego.

Český národní odboj byl mnohem slabší. Svou roli zde jistě sehrála ztráta přímého kontaktu zdejšího českého obyvatelstva s vnitrozemím,

skova, TOW) vedená dr. Pawłem Musiołem, podobná organizace budovaná ing. Franciszkiem Kwaśnickým, nebo *Organizace Białego orla* (Organizacja Orła Białego, OOB), jejíž těšínskou část řídil ing. Antoni Studencki. Již záhy sem začal pronikat vliv polských konspirativních organizací s celostátní působností, jakými byla *Služba wítězství Polska* (Služba Zwycięstwu Polski, SZP) a od jara 1940 jednotná vojenská a politická organizace podřízená polské emigrační vládě *Svaz ozbrojeného boje* (Związek Walki Zbrojnej, ZWZ), pozdější známá *Zemská armáda* (Armia Krajowa, AK). K její strategii patřila především příprava ozbrojeného povstání, které mělo vypuknout s pomocí západních spojenců; měla pak zajistit uchopení moci podle příkazů emigrační vlády. Do ZWZ byly včleněny organizace dr. Musioła a ing. Kwaśnického, vznikl samostatný těšínský inspektorát ZWZ a řada aktivních středisek v mnoha obcích Těšínska. V rámci ZWZ působila i sabotážně diverzní formace *Svaz odvety* (Związek Odvetu, ZO) s vlastní organizační sítí, v níž obvod „Záolží“ vedl Józef Kominek. Odbojáři

stejně jako mohutný odliv národně nejuvědomělejších českých vrstev z Těšínska již v době jeho polského záboru. Charakteristickým rysem českého odboje bylo prolínání odbojových struktur, k němuž docházelo již při organizování ilegálních přechodů hranic do Polska před začátkem války (zvláště mezi vojenským, železničářským a sokolským odbojem). V prvních letech okupace lze na Těšínsku doložit pouze kontakty (většinou jen zpravodajské) s vojenskou odbojovou organizací *Obrana národa* (ON) a s odbojovou sítí Petičního výboru Věrní zůstaneme (PVVZ) z protektorátu. Struktury *Slezského odboje* (SO) nevyvíjely aktivní protinacistickou činnost, značně omezený byl i význam ostatních místních českých ilegálních organizací, např. *Slezské národní komise pro Těšínské Slezsko* v Orlové. Kontakty s Těšínskem udržovala z Ostravy Slezská matice osvěty lidové (SMOL), než byli její vedoucí představitelé zatčeni. Ani nová struktura Slezského odboje, vznikající od roku 1943 z iniciativy J. Vochaly, se nezapojila do ozbrojeného boje s okupanty. Větší aktivitu vyvíjela až ilegální *Slezská národní rada*, přetvořená v roce 1944 na základě širšího zastoupení bývalých českých politických stran. To se však týkalo až závěrečného období okupace a prvních dnů osvobozené republiky. Odbojově nevystupoval ani tzv. *Revoluční národní výbor pro Těšínsko*, jehož síť byla pravděpodobně pod částečnou kontrolou gestapa. Významnější zapojení do ozbrojeného boje s okupanty lze zjistit jen v okolí Rychvaldu, kde bylo jedno ze středisek protektorátní organizace *Lvice*. Ta se později změnila v partyzánský oddíl *Jan Žižka moravsko-slezský*, který provedl řadu sabotáží a diverzí v okolí Ostravy a pokusil se navázat spolupráci i s polským odbojem; v roce 1944 byl však zlikvidován gestapem. V závěru války český odboj v protektorátu sice zvýšil

Židovská synagoga v Těšíně zbořená nacisty v roce 1939.

Mnoho Poláků z Těšínska bojovalo v rámci
Polských ozbrojených sil na Západě
(Polskie Siły Zbrojne na Zachodzie)

od léta 1944. Kromě úkolů zpravodajských většinou rozvíjely též diverzní a sabotážní činnost a zapojily do ozbrojeného boje s okupanty mnoho místních odbojářů i některé skupiny. Zpravodajský oddíl A. M. Griněvského „*Nadožného*“ spolupracoval mj. s místním oddílem *Kozubová* a provedl řadu bojových akcí a diverzí na železniční trati Bohumín–Žilina. Z dnešní polské části Těšínska sem zasahovala činnost oddílů „*Stěpanoviče*“ a „*Orlova*“, v září 1944 se k hranicím Těšínska přesunul Jefremovův zpravodajský oddíl „*Avantgard*“. Jeho rozvědčící spolupracovali při získávání vojenských informací důležitých pro postup sovětských vojsk s odbojáři z komunistické organizace vedené G. Jurczakem z Karviné. Podobné informace mimořádného strategického významu získávali rozvědčící oddílu A. J. Niščimenka „*Běljavského*“, který působil v Beskydách.

Nesmíme zapomenout ani na početnou účast obyvatel Těšínska v zahraničním odboji. Češi i Poláci sloužili ve spojeneckém letectvu v Británii a bojovali na západní frontě u Dunkerque či Monte Cassina i na východní frontě u Dukly. Asi dva tisíce volkslistářů z Těšínska, kteří byli přinuceni ke službě v německé armádě, přešly ke Spojencům a vrátily se po válce domů v řadách zahraničního vojska, především polského, z menší části

svůj zájem o Těšínsko, ale přímo na odtrženém území se to nijak výrazně neprojevalo.

Od většiny složek odboje se svým internacionálním charakterem odlišoval odboj komunistický, který měl na Těšínsku vzhledem k předválečným tradicím komunistického hnutí poměrně početnou základnu. Komunisté museli po častých zatýkáních několikrát přebudovat síť svých organizací, jež byla napojena zprvu na ilegální krajské vedení KSČ v Ostravě, později na středisko levicového odboje bývalých polských komunistů v Bílsku. Postupně vzniklo několik středisek komunistického odboje na Orlovsku, Karvinsku, Bohumínsku a Třinecku. Po rozsáhlém zatýkání z roku 1942 se podařilo vybudovat novou strukturu komunistického odboje v okolí Karviné a Třince, s kontakty na závody a doly celé oblasti. Organizace se zaměřovala na propagandistickou činnost (vydávala český ilegální časopis *Tempo* a polský *Naprzód*), na podporu rodin vězňených a provádění drobných sabotáží.

Významnou posilou odboje na Těšínsku byly zpravodajské oddíly Sovětské armády, které sem přicházely

i československého. Jsou známy spory ohledně zařazování zajatců z Těšínska do zahraničních armád obou zemí, ale i příklady bojové spolupráce obou armád např. u Tobrúku. V domácím odboji na Těšínsku však taková spolupráce až na několik drobných výjimek neexistovala.

V souvislosti s očekávaným koncem války se představy obou hlavních odbojových koncepcí o poválečném začlenění Záolží začaly konkretizovat. Obě počítaly s přípravou ozbrojeného povstání, jež by mělo vypuknout s pomocí západních spojenců a zajistit uchopení moci podle příkazů svých emigračních vlád. Polský plán na akci „Bouře“ (Burza) byl ale mnohem propracovanější. Hlavní velitelství AK ustavilo Operační skupinu Těšínské Slezsko, jež měla zajistit polské zájmy na tomto území; velel jí brigádní generál Brunon Olbrycht „Olza“. Podle prvního plánu z jara 1944 měla mít akce Bouře charakter protiněmecký, ale zároveň měla zastavit jakékoliv české pokusy o ovládnutí území Těšínska. Aby nedošlo k ohrožení

záměrů akce Bouře, vydal generál Olbrycht v listopadu 1944 příkaz přerušit veškeré kontakty s „bolševickými oddíly“ a zcela se zakonspirovat. Z podobných důvodů nebyl již dříve navazován ani styk s českým odbojem, který byl v AK dlouhodobě zpravodajsky sledován. Realizace plánu předpokládala shazování zbraní od západních spojenců. Vzhledem k vývoji situace na frontě a k zásadním politickým změnám při obnově polské státnosti nebyl již plán uskutečněn, po rozpuštění Armie Krajové v lednu 1945 byla vzápětí rozpuštěna i operační skupina, jež měla zabrat Záolží. Podobné představy o budoucnosti Těšínska měli i polští komunisté, kteří mezi komunisty na tomto území jednoznačně převažovali. I když z třídních hledisek odmítali program emigrační vlády a v duchu svého učení podporovali zásady proletářského internacionalismu, ohledně státního začlenění Těšínska stáli spíše na straně svých ideových protivníků a předpokládali ponechání Záolží v Polsku. Je zná-

Abschnitt 2:
Soll Mitteilungen des Kr.-Gef. an seine Angehörigen vermitteln. Er wird vom DRK. an den Empfänger zusammen mit Abschnitt 3 und 4 weitergeleitet.

Odcinek 2:
Przeznaczony dla wiadomości, udzielonych przez jeńca woj. dla swej rodziny. Zostaje on przesłany za pośrednictwem Niemieckiego Czerwonego Krzyża do adresata wraz z odcinkami 3 oraz 4.

Nur auf den Linien schreiben.
Pisać tylko na liniach.

Diesen Abschnitt behalten die Angehörigen. Sie trennen den Abschnitt 3 zur Absendung ab.

Ten odcinek zatrzymuje rodzina jeńca wojennego. Odcinek 3 odrywa się celem odesłania jeńcowi woj.

Kriegsgefangenenpost
Poczta dla jeńców wojennych

An — do

Angehörige: Pribula Jan
krewnych

Ort: Oberradof 1, Post Steinau
Miejscowość

Kreis: Freistadt
Starostwo/Powiat

Distr./Reg.-Bez.: Oberschlesien
Województwo (Olszaniec)

Gebührenfrei!
Wolne od opłat

Falls unbestellbar, Rücksendung an DRK. erbeten.
W razie niedoręczenia zwrot do Niemieckiego Czerwonego Krzyża.

Mitteilungen
an die Angehörigen des Kr.Gef.
Wiadomości dla rodziny jeńca wojennego

Nur auf den Linien schreiben
Pisać tylko na liniach

Lfd. Nr. **№ 25052**
Nr. bieżący

Najdroższa
Janowo Ci, ja jestem zdrowy i
powodni mi się nawet bardzo dobrze.
Nie krap się. Zobaczmy się. Pozdrawiam,
Jan Pribula

Name des Kriegsgefangenen:
Nazwisko jeńca wojennego Jan Pribula

Anschrift: Adres:
~~Offiz./Stalag oder Lazarett~~
Obóz jeńców woj. ofic./żołn. lub szpital Stalag XVII C

Bekanntnis — Wyznanie: rym - kat.

Auf dem angelegenen Abschnitt Nr. 3 hat der Kr.-Gef. auch seine richtige Anschrift einzutragen.
Prawidłowy adres jeńca wojennego musi być podany na odcinku Nr. 3.

Dopis Jana Pribuly ženě ze zajateckého tábora Stalag XVII C.

mo několik přímých kontaktů vedení PPR s komunisty na Těšínsku, kteří připravovali revoluční národní výbory v obcích a závodech na převzetí moci a vyhlášení polské státní správy.

K vyhnání nacistických okupantů z české části Těšínska došlo až v prvních dnech května 1945 soustředěným postupem sovětských vojsk od východu, severu i od západu. K větším bojům s nacisty došlo u Bohumína, Fryštátu, Doubravy a Orlové, zatímco Třinecko a Jablunkovsko bylo osvobozeno téměř beze ztrát. Bojů se na mnoha místech účastnili členové ilegálních odbojových organizací a revolučních milicí, v řadě obcí vystupovaly z ilegality revoluční národní výbory a ujímaly se moci.

Přestože v mnoha obcích Záolzí vyhlásily místní revoluční orgány bezprostředně po osvobození polskou státní správu, byla nakonec s pomocí armády obnovena státní hranice Československé republiky a na celém území českého Těšínska byla postupně zavedena československá státní správa. Sotva by to však bylo možné bez předchozí záruky ze strany Sovětského svazu, že pokládá polský zábor Těšínska z roku 1938 za akt agrese a že je pro obnovu předmnichovské hranice v této oblasti. Neobešlo se to bez pocitů křivdy u polských odbojářů, jejichž odbojová koncepce nedošla svého naplnění, i když jejich boj s okupanty byl po celou dobu války mnohem aktivnější než tomu bylo u místních českých obyvatel. Zdůrazňovali rovněž vysoký počet obětí tohoto boje, neboť ze dvou tisíc umučených a povražděných obyvatel této části Těšínského Slezska tvořily naprostou většinu oběti z řad Poláků. Marně však očekávali, že krev prolitá v zájmu vlasti, za niž pokládali Polsko, bude dostatečným argumentem potvrzujícím oprávněnost polského nároku na tuto část Těšínska.

Literatura:

- BORÁK, Mečislav: *České Slezsko 1938–1945* (in:) *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*, ed. Dan Gawrecki, Opava 2003, sv. II., s. 369–404.
- BORÁK, Mečislav: *Na příkaz gestapa. Nacistické válečné zločiny na Těšínsku*, Ostrava 1990.
- BORÁK, Mečislav: *Polské obyvatelstvo na Těšínsku* (in:) *Nacistická perzekuce obyvatel českých zemí. Studijní materiál pro učitele dějepisu*, ed. M. Hořák, T. Jelínek, Praha 2006, s. 33–38.
- BORÁK, Mečislav: *Svědectví ze Životic. Těšínsko za druhé světové války a okolnosti životické tragédie*, Český Těšín 1999.
- BORÁK, Mečislav: *Těšínské Slezsko v rámci okupovaného pohraničí v letech 1938–1945* (in:) *Historie okupovaného pohraničí 1938–1945*, sv. 11, Ústí nad Labem 2006, s. 83–135.
- BORÁK, Mečislav: *Zločin v Životicích*, Ostrava 1980 a 1984.
- GROBELNÝ, Andělín: *Nacistická národnostní politika a výkon okupačního práva na Těšínsku 1939–1945*, „Slezský sborník“, 75, č. 1/1977, s. 23–38.
- MYŠKA, Milan: *Z tajných zpráv NSDAP o Těšínsku*, Ostrava 1964.
- PALLAS, Ladislav: *Nacistická národnostní politika na Horním Slezsku 1939–1945*, „Slezský sborník“, 79, č. 1/1981, s. 27–66.
- PALLAS, Ladislav: *K nacistické národnostní politice na Horním Slezsku včetně Těšínska v letech 1939–1945*, „Slezský sborník“, 79, č. 4/1981, s. 261–288.
- PLAČEK, Vilém: *K otázce německé volkslisty na Těšínsku*, „Časopis Slezského muzea, řada B“, 1978, s. 97–121.
- PLAČEK, Vilém: *Amtsbezirk Suchau v době nacistické okupace*, „Slezský sborník“, 66, č. 3–4/1968, s. 310–326, 458–466.